

EPIDÈMIES, PORS, LITERATURA...

Ramon Alcoberro

En grec “epi” vol dir “per sobre de” i “demos” és el poble. Una epidèmia representa exactament això: és un flagell que cau sobre el poble de manera inexorable i que ningú sap com controlar. Estrictament parlant, es tracta de la propagació d’una malaltia infecciosa contagiosa capaç d’atacar al mateix temps una gran extensió de territori i una gran multitud de persones, animals (epizoòtia) o plantes. Però el fet no té res d’excepcional. Sempre n’hi ha hagut i n’hi haurà. En formes molt diferents, de les diverses pestes de l’Edat Mitjana a la dita “grip espanyola” de 1918, les pandèmies han fet por i han produït també gran literatura. Ja ho deien els antics: “*Fugir de pestilència és bona ciència*”.

Sense la pesta negra que assolà Florència, no s’hauria escrit el *Decameró* de Boccaccio (ambientat en 1348 i escrit en 1353). També el *Diari de l’any de la pesta* de Daniel Defoe (1722) explica l’epidèmia de pesta bubònica que assolà Londres entre 1664 i 1666 i Mary Shelley, l’autora de Frankenstein al seu conte “L’últim home”, ambientat l’any 2073, va imaginar una estranya epidèmia, apareguda arrel d’una guerra, que fa desaparèixer la humanitat. Al segle XX, Camus (*La Pesta*, 1947) i Jose Saramago (*Assaig sobre la ceguesa*, 1995) han escrit novel·les perfectament clàssiques sobre malalties capaces de trasbalsar de dalt a baix la humanitat. No sabem quina literatura produirà el coronavirus, però entre els afeccionats a la literatura de terror, ja fa dies que circula una informació inquietant. La novel·la de Dean Koontz, *The Eyes of Darkness*, publicada en espanyol l’any 1981 hauria anunciat que l’any 2020 un virus elaborat en uns laboratoris i procedent de Wuhan, exactament la zona zero del coronavirus actual atacaria la humanitat. “Al voltant del 2020, una greu malaltia similar a la pneumònia s’estendrà per tot el món, atacarà els pulmons i els bronquis i resistirà tots els tractaments coneguts”, es pot llegir a la novel·la. Segons els fans del gènere es molt dolenta, però cotitzava a 300 euros de segona mà a Iberlibro aquest cap de setmana. El morbo i les teories conspiratives sempre han estat un bon negoci. La literatura de catàstrofes és èxit segur i, de fet, nord enllà cada vegada hi ha més literatura de consum que barreja la ciència ficció, el canvi climàtic i les crisis alimentàries. Novel·les sobre intoxicacions alimentàries són, de fet, una tendència creixent en SF.

Enantiodròmia

A les Escoles d’Esriptura usen una paraula rara i en grec, “enantiodròmia” que significa “córrer en sentit contrari”, que descriu molt bé la tècnica que s’usa per escriure novel·les amb contingut utòpic. Segons el psicoanalista Jung, la neurosi és també exactament això: anar a la contra del món i imaginar no la felicitat universal sinó sempre fets horribles. Una característica típica de les epidèmies és impulsar les societats a actuar en sentit contrari al del progrés. Es recau en pràctiques màgiques, es retreuen les novetats perniciosos i la por a la mort porta a societats tancaments emocionals. Un llibre molt recomanable de Erich Kirchler (Universitat de Viena) i Erik Hoelzl (Colònia), *Economic Psychology* (Cambridge, 2017), explica amb tot detall com l’activitat empresarial i el consum es paralitzen radicalment en situacions que els individus perceben com a perilloses, ho siguin de debò o no. La mort de Lady Di a l’agost de 1997 va provocar sis mesos de defalliment del consum al Regne Unit. I les epidèmies, en la mesura que maten indiscriminadament produeixen una quantitat inusitada de temors brutals i injustificats que paralitzen emocionalment grups i societats senceres.

Les epidèmies provoquen conductes amb símptomes similars als de les histèries col·lectives. Es produeix una situació d’ansietat extraordinària perquè no se sap a qui li pot tocar la malaltia, ni com pot acabar. Qualsevol decisió es posposa fins a millors moments. A més l’ansietat augmenta i la transmissió de la malura s’atribueix a causes més o menys conspiranoiques. Els jueus en temps de la pesta negra i els xinesos avui són víctimes propiciatòries fàcils. Diuen els

psicòlegs que en situacions d'epidèmia els tòpics culturals i el racisme creixen i que s'estenen de grups de més edat a grups més joves i que van més de dones a homes que al revés. Però en epidèmies amb símptomes que tenen un inici i una recuperació ràpida, les ferides socials cicatritzen aviat. En els primers dies del brot va córrer per xarxes socials el vídeo d'una dona que menjava una sopa de ratpenat i es va provocar arreu del món una reacció xenòfoba en xarxes socials. Era inútil advertir que les imatges no estaven gravades a Wuhan —epicentre del coronavirus COVID-19—, sinó a Palaos (Micronèsia) en 2016. Senzillament, hom veu el que vol veure.

Lepra, pesta,

L'any 1994 es va descobrir en un jaciment arqueològic de Balathal (Rajastan, a l'oest de l'Índia) un enterrament de l'Edat del Coure, val a dir de més de 4000 anys, amb un crani que tenia lesions compatibles amb la lepra... i que fou enterrat entre cendres. Això és tan com dir que des de la més remota antiguitat es prenen mesures higièniques per prevenir contagis. La lepra s'esmenta repetidament a la Bíblia, però no és exactament una malaltia de la pell. Era un càstig diví. Per això mateix quan Jesús s'acosta a un leprosi i el cura, això és presentat com l'acte de compassió més gran. Després d'haver provocat estralls al món grecoromà, la lepra reaparegué a Europa pels voltants de l'any mil i provocà terrors immensos. Els leprosos durant l'època medieval eren aïllats fora de les ciutats i obligats a avisar de la seva presència amb una campaneta. Segons alguns, la toponímia ha deixat encara rastre d'aquestes pors.

Els Països Catalans són plens de pobles i ciutats que s'anomenen "Hospitalet" perquè en un moment o altre van ser llocs de confinament o d'estada obligatòria per a viatgers més o menys obligats a pernoctar fora de les ciutats. Sigui o no correcta aquesta etimologia és, com a mínim, temptadora. A Barcelona, la capella de Sant Llützer al barri del Padró conserva una finestra, avui tapiada, des d'on és tradició que els leprosos podien oir missa sense barrejar-se amb altres fidels. Si bé, com a fenomen de masses la lepra va desaparèixer al segle XVI, nuclis infecciosos van restar fins fa molt poc una mica arreu. L'any 2019 a l'Estat espanyol només es van diagnosticar nou casos i hi ha tan sols uns 200 pacients en total a l'Estat, però la por i el record mitificat és més fort que les evidències científiques.

L'altra gran malaltia amb mite històric és, òbviament, la pesta. Resulta difícil donar dades verificades sobre aquest fenomen a Roma i a l'Edat Mitjana. Però l'anomenada "pesta antonina" (entre 165 i 190) va contribuir decisivament a la crisi de l'Imperi romà i va matar l'emperador Marc Aureli, entre altres. Alguns historiadors pensen que es tractava en realitat de la verola, de la mateixa manera que la pesta que va delmar l'Atenes clàssica en temps de Pèricles era un tifus. A l'època medieval la pesta feu estralls a Europa i molt possiblement la tradició medieval de les danses de la mort, encara viva a Verges (Baix Empordà) hi està vinculada.

En "lo mal any primer" (1333) una mala collita de blat a la Corona d'Aragó va obrir el camí a la pesta negra, que des de 1347-1348 va anar rebrotant cada cinc o deu anys, durant més d'un segle. Entre 1347 i 1352 va fer us set milions de morta a França, sobre una població de 17 milions. Epidèmies de pesta com las de Barcelona en 1348 i 1590, Milà en 1630, Londres en 1665, Marsella en 1720... han marcat la història d'Europa i a països com Egipte, Vietnam, Índia i Madagascar no es dona encara per erradicada.

El còlera, una infecció diarreica aguda provocada per la ingestió d'aliments o d'aigua contaminada pel bacil *Vibrio cholerae*, és una altra de les grans epidèmies mundials. L'últim contagi massiu a Barcelona es produí l'any 1971 amb un mínim de tres morts i centenars d'ingressats. En la memòria popular ha quedat també, una mica arreu dels Països Catalans, l'altra gran epidèmia del primer franquisme: "el piojo verde", nom que no deixa de resultar del tot rar perquè no hi ha enlloc polls de color verd. En medicina aquesta plaga s'anomena tifus exentemàtic i en els anys 1941-1943 va causar una mortaldat important però mal estudiada, per

causa de la censura. Les dades de l'Hospital del Mar barceloní en 1943 parlen de 2.435 casos, amb una mortaldat del 15%. De la grip espanyola de 1918 que potser va afectar 40 milions de persones i va fer 10 milions de víctimes fins a la SIDA que pot haver matat entre 25 i 30 milions de persones des de 1981 la por a la malaltia ha acompanyat la humanitat tant com la por a la guerra. Ara no serà diferent. Estaria bé que algun editor reedités *La Pesta* d'Albert Camus, que per si s'estableix alguna quarantena. La va traduir al català Joan Fuster Dos clàssics per a un sol llibre.

Una primera versió d'aquest text es va publicar a El Temps, 2 de març 2020